

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.37.2.5>

Davor Dukić

O VRIJEDNOSNOM POTENCIJALU LEKSIKA: NA PRIMJERU RJEČNIKA *BLAGO JEZIKA* *SLOVINSKOGA (1649/1651) JAKOVA MIKALJE**

dr. sc. Davor Dukić, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
ddukic@ffzg.unizg.hr orcid.org/0000-0001-6427-0622

izvorni znanstveni rad

UDK 811.163.42-05Mikalja, J.
811.163.42'374"16"
81'373

rukopis primljen: 10. studenoga 2025; prihvaćen za tisak: 8. prosinca 2025.

Istraživanje vrijednosnog potencijala leksika polazište je deduktivnog pristupa u aksiologiji teksta; postupci vrednovanja na rečeničnoj i nadrečeničnoj (tekstnoj) razini ne mogu se analizirati bez uvažavanja vrijednosnih značenja (dekontekstualiziranih) riječi. Rječnici su idealna građa za istraživanje prve razine tekstne aksiologije, a klasifikacija njihova vrijednosnog vokabulara polazište je takvih istraživanja. Deduktivna aksiološka klasifikacija rječničke građe može započeti od vrlo općenite trodijelne sheme koja uključuje: a) elementarne vrijednosne oznake kojima je semantički potencijal istovjetan vrijednosnom potencijalu (dobro, loše, zlo i sl.); b) vrijednosne koncepte (vrednote) koji se kao takvi prepoznaju na pozadini elementarnih kulturnih kompetencija (junaštvo, čovječnost, pravda i sl.); c) ostale oznake koje sadržavaju autonomne izvan kontekstne vrijednosne konotacije. Potonja kategorija može se dalje subklasificirati prema semantičkim poljima (primjerice,

* Ovaj prilog rezultat je istraživanja koje provodim u sklopu projekta „Hrvatske stereotipne jezične slike svijeta (CROSTER)“ Instituta za hrvatski jezik; projekt financira Europska unija (NextGenerationEU). Početna inačica teksta predstavljena je na VI. međunarodnom leksikološko-leksikografskom znanstvenom skupu Leksikografija i vrijednosti u jeziku (Zagreb, 23–24. studenog 2023).

‘emocije’, ‘ljudski karakter’, ‘govor’ itd.). Predloženi model analize primjenjuje se u ovom ogledu na Blago jezika slovinskoga (1649/1651) Jakova Mikalje, najstariji obuhvatniji rječnik s hrvatskim jezikom kao polaznim. Analiza se posebno usredotočila na kvantitativnu zastupljenost određenih skupova vrijednosnog leksika, uključujući i izostanak pojedinih oblika u leksemskom nizu istog korijena (pridjev, prilog načina, imenica, glagol). Izrazita brojnost i raznovrsnost leksema u pojedinim značenjskim poljima ili prevlast oznaka jednog vrijednosnog predznaka podvrgava se opreznim i tek hipotetskim kulturnopovijesnim tumačenjima.

Ključne riječi: aksiologija teksta; vrijednosni vokabular; vrijednosni koncept (vrednota); Jakov Mikalja

0. Njemačko-američko-meksički logičar, filozof i poslovni čovjek Robert Schirokauer Hartman (1910–1973) tvorac je najambicioznijeg modela aksiologije kao sustava znanstvenih disciplina koje se bave vrijednostima. U njegovoj šestočlanoj hijerarhijski ustrojenoj (a time implicitno i vrijednosnoj) klasifikaciji objekata vrednovanja koji se povezuju s trima oblicima vrijednosti – intrinzičnom, ekstrinzičnom i sistemskom – riječi se nalaze na dnu:

Tablica 1. *Axiological Sciences* (Hartman 2011: 311)

Application	Intrinsic Value	Extrinsic Value	Systemic Value
Individual Persons	Ethics	Psychology	Physiology, Jurisprudence of “Person”
Groups of Persons	Political Science, Social Ethics	Sociology	Law of Persons and Institutions
Individual Things	Aesthetics	Economics	Technology
Groups of Things	Science of Civilization	Ecology	Industrial Technology, Civil Engineering, Games, Law of Property, Ritual
Concepts	Metaphysics	Epistemology	Logic
Words	Poetry, Literary Criticism	Rhetoric, Semantic, Linguistic Analysis	Grammar, Theory of Communication

Ovaj se ogled bavi jezičnim aspektom vrednovanja za koji se pretpostavlja da je u sistemski zamišljenoj aksiologiji podatniji objektivnoj analizi odnosno primjereniji funkciji polaznog istraživačkog predmeta od filozofski utemeljenih vrijednosnih koncepata. Jezik je zasigurno osnovno sredstvo vrednovanja; njime se može vrednovati svih pet riječima nadpostavljenih kategorija u Hartmanovoj klasifikaciji, a to su odozgo prema dolje: pojedinačni ljudi, skupine ljudi, pojedinačne stvari, skupine stvari i koncepti. Osim jezika sredstva vrednovanja mogu još biti preferencije kao rezultat misaonih procesa te djelovanje u užem smislu, čijim se rubnim slučajem mogu smatrati ilokucije (konkretnije direktive) kojima se jezično potiče ili osigurava neka vrijednosno konotirana, uglavnom nejezična radnja. Prvenstvo jezika nad drugim oblicima vrednovanja proizlazi iz njegove mogućnosti da ih prevede u vlastite znakove – dok obrnuto ne vrijedi – te iz činjenice da su vrijednosni koncepti, kao temeljni objekti filozofske aksiologije (R. H. Lotze, F. Brentano, A. Meinong, Ch. v. Ehrenfels, H. Rickert, M. Scheler, N. Hartmann, G. E. Moore i dr.), u formalnom smislu – riječi.

Unutar jezičnih oblika vrednovanja najvažnije je tekstno vrednovanje jer je fiksirano i time podatno za analizu, ali i za svojevrsnu *aksiološku semi-ozu* – stvaranje novih vrijednosnih znakova/iskaza na temelju postojećih. Tekstno je vrednovanje sadržano i u vrednovanju govorom, koje u živoj komunikaciji mogu nadopuniti vrijednosno konotirani auditivni znakovi (govorna intonacija) i kinetički znakovi (gestikulacija).

Vrijednosni potencijal jezika ostvaruje se na trima ili četirima razinama, a to su: riječ, sintagma, iskaz (rečenica) te nadrečenična cjelina (tekst). Pitanje može li se sintagmi priznati status posebne razine vrijednosnog potencijala jezika ili je s jedne strane treba smatrati sažetim oblikom elementarnog iskaza, a s druge tek formalno raščlanjenim, u semantičkom pogledu jedinstvenim znakom, ostavljam ovdje po strani. U svakom slučaju, vrijednosno značenje sintagme izravno ovisi o vrijednosnom potencijalu riječi od kojih je sastavljena, dok se u iskazu i tekstu neutralnim rječnikom može prikazati vrijednosno obojena radnja ili koncept.¹

¹ Ako se traži primjer u hrvatskoj književnosti stariji od Mikaljina *Blaga* konkurirati bi mogao kratak iskaz o smrti Zrinskoga u epu Barne Karnarutića *Vazetje Sigeta grada*: „Tada s njim ne smiše na sablju ni na meč, / nego ga ubiše iz puške nadaleč“ (IV, 1020–21), u kojem se neutralnim rječnikom konotira hrabrost Zrinskoga, koja je doduše u epskim iskazima koji prethode citiranim stihovima eksplicitno naglašena, te kukavičluk njegovih protivnika. S druge strane, iskazi o smrti Oloferna u Marulićevoj *Juditi* ili Osmana i Dilavera u Gundulićevoj *Osmanu* sadrže vrijednosno obojen leksik.

Analiza ranonovovjekovnog rječnika s jedne strane nužno zanemaruje načelo kontekstualno uvjetovanog vrednovanja jezikom, odnosno takozvanog prozodijskog vrednovanja (Partington 2015), a s druge je strane, s obzirom na nedostatak živih govornika, nužno uskraćena mogućnost statističke procjene valencije riječi, kakve se od temeljne knjige Charlesa E. Osgooda, Georgea J. Suciya i Percyja H. Tannenbauma (1957) provode i u najnovije vrijeme (usp. Peti Stantić i dr. 2025). Ipak, vjerujem da se i korpus dekontekstualiziranih riječi okupljenih prema načelu potpunosti i usustavljenosti može smatrati makar polaznom građom za istraživanje ‘jezične slike svijeta’ (Bartmiński 2009: 22–37), u ovom slučaju vremena i prostora kojem je Mikaljino *Blago* bilo namijenjeno.²

1. Polazište aksiološke analize vrijednosnog vokabulara svakako je njegova klasifikacija, koja se može obaviti prema različitim kriterijima, primjerice prema razlikovanju autosemantičkih i sinsemantičkih riječi te prema vrstovnim razlikama unutar prve skupine (imenice, glagoli, pridjevi, prilozni načina).³ U svom promišljanju vrijednosnog potencijala riječi radije pokušavam uspostaviti klasifikaciju koja bi u osnovi imala aksiološke a ne tradicionalne lingvističke kriterije. Tako predlažem tročlanu podjelu pretežito otvorenog tipa:

A) Elementarne vrijednosne oznake (dalje EVO): riječi koje isključivo određuju vrijednosni predznak, eventualno i vrijednosni stupanj ili intenzitet vrijednosti, objekta na koji se odnose i koje nemaju drugog značenja osim vrijednosnog te ne upućuju na određeno područje vrednovanja kao što primjerice atributi *dreseli* i *gizdav* upućuju na raspoloženje živog bića odnosno na njegov vanjski izgled.⁴ Paradigmatičan primjer za ovu skupinu jesu leksičke oznake za ocjene u nastavnoj praksi i različitim kvalitativnim istraživanjima (anketama).⁵ Dominantne vrste riječi za ispunjenje isključi-

² Sažet pregled literature o problemu jezičnog vrednovanja pruža recentna knjiga Mateusza-Milana Stanojevića i Ljiljane Šarić (2025: 11–22).

³ T. Krzeszowski u svom kognitivističkom pristupu jezičnoj aksiologiji razmatra i vrijednosni potencijal sinsemantičkih riječi, prijedloga i veznika (Krzeszowski 1997: 1192–205).

⁴ Svi primjeri u ovom pogledu, osim ako drukčije nije naznačeno, preuzeti su iz Mikaljina rječnika.

⁵ *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2024) u čl. 72, st. 3 i čl. 74, st. 1–2 donosi brojčanu i leksičku nomenklaturu ocjena za nastavne predmete i opći uspjeh. Tradicionalna skala: ‘nedovoljan’ (1), ‘dovoljan’ (2), ‘dobar’ (3), ‘vrlo dobar’ (4) i ‘odličan’ (5) intuitivno je razumljiva, no može se interpretirati i kao djelomično eliptična i varirajuća u

vo vrijednosne funkcije trebali bi biti pridjevi za vrednovanje imenički reprezentiranih objekata i pojmova te prilozi načina za vrednovanje glagolski reprezentiranih stanja i događaja, ali se u tom segmentu vrijednosnog vokabulara trebaju očekivati i ostali elementi leksičkog niza: imenice i glagoli. Upravo je ne-standardni, ne-nužni elementarno vrijednosni leksik zanimljiv za aksiološku karakterizaciju određenog korpusa. Skup EVO do kraja je pobrojiv u svakom korpusu i u njemu, osim višeznačnih leksema (primjerice, *uzvisen'je* i *dika* koji osim konkretizacije u značenjskom polju 'pohvala' mogu označavati i 'oholost' odnosno 'čast'), nema elemenata koji bi mogli pripadati i nekom od druga dva skupa ove klasifikacije.

B) Vrednote (dalje VRE): riječi kojima se označavaju kulturno prepoznatljivije vrijednosti. Imaju status koncepta pa bi se mogle pisati s polunavodnicima. Njihov kanonski oblik jesu apstraktne imenice, ali se kao značenjska komponenta mogu pojaviti i u preostalim trima autosemantičkim vrijednosno potentnim vrstama riječi. Vrednote se obično iskazuju antonimskim parovima, pri čemu se negacijski oblici (antivrednote, nevrednote) najčešće grade od pozitivno konotiranih vrijednosti s prefiksom *ne-*. Izvedeni oblici iz vrednota mogu ući i u sljedeću kategoriju pa ovaj skup nije zatvoren, a nisu ni njegovi elementi uvijek jednoznačno određivi jer detektiranje vrednote podrazumijeva ne samo jezičnu nego i kulturnu, za stariju jezičnu građu i kulturnopovijesnu, kompetenciju. Drugim riječima, utvrđivanje skupa elementarnih vrijednosnih oznaka u nekom korpusu egzaktnije je od određivanja u njemu sadržanih vrednota.

C) Ostale vrijednosno konotirane riječi (dalje VKR) koje u izoliranom obliku (izvan konteksta) imaju vrijednosnu konotaciju. U osnovnom obliku mogu biti imenice, glagoli ili pridjevi, ovisno o konceptu na koji se odnose (*radost*, *mučiti*, *bezočan*). Njihov se vrijednosni predznak temelji na: a) kognitivnim argumentima (*bolest*, *brzoća*, *budalost*, *dodijanje*) ili b) ideološkom kontekstu (*anđeo*, *djavao*, *kipočastje*, *limozina*).

2. Upravo predstavljena, deduktivno uspostavljena klasifikacija vrijednosnog vokabulara ispitana je na rječniku *Blago jezika slovinskoga* (1649/1651) Jakova Mikalje, najstarijem rječniku s hrvatskim kao polaznim jezikom. Analiza je provedena najprije linearnim pregledom i izdvajanjem vrijednosno potentnih leksema, a zatim njihovom raspodjelom u prikazanu trodijelnu

odnosu na terminološki ujednačeniju i egzaktniju skalu: 'nedovoljno dobar', 'dovoljno dobar', 'dobar', 'vrlo dobar', 'jako dobar'.

shemu. S obzirom na to da u temelju aksiologije teksta nisu opreke poput dobro/loše ili dobro/zlo nego opreka pozitivno/negativno (Krzyszowski 1997: 13–14), ona se kontinuirano provlači u tabličnom prikazu klasifikacije Mikaljina vrijednosnog leksika. U svakoj se polovici zadržava i četveročlana podjela autosemantičkih riječi s dekontekstualiziranim vrijednosnim potencijalom: pridjeva, priloga načina, imenica i glagola.

U analizi je korištena „Transkripcija i leksikografska interpretacija“ Mikaljina *Blaga*, izdanje što ga je sa svojim suradnicama priredila Darija Gabrić Bagarić (Mikalja 2011a). Ipak, mnoge je nedoumice trebalo razriješiti uviđom u originalno izdanje,⁶ dok je za jezičnopovijesna pitanja bilo nužno konzultirati Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880–1976; dalje ARj).

U tabličnom se prikazu rezultata analize rabe ovi znakovi i postupci označivanja:

- znak Ø (prazan skup) za izostanak pojavnice koji nije bio nužan jer je riječ zabilježena u građi do Mikaljina vremena, jer ima parnjaka na drugoj strani tablice (s drugim vrijednosnim predznakom), jer je tvorbeno moguća ili postoji u suvremenom jeziku
- znak / (kosa crta) za sustavni/nužni izostanak pojavnice, najčešće glagola u leksičkim nizovima koji mogu ostvariti isključivo imenski predikat (*izvršan, izvršno, izvršnost, /biti izvrstan/*), imenice uz komparativ i sl.
- duga crta unutar pravokutnika (_____) razdvaja sličnoznačnice; riječi istog korijena (*hvala, pohvala*) ne razdvajaju se crtom, dok se različiti stupnjevi pridjeva i priloga istog korijena (*bolji, najbolji*) zapisuju u posebne pravokutnike
- nenatukničke riječi u tablicama su zapisane u kurzivu
- pridjevi koji su u izvorniku zapisani s nastavcima za ženski i srednji rod, ovdje se donose samo u muškom rodu, ali s kurziviranim završetkom ako je riječ o natuknicama (lemama), odnosno bez kurziva ako je pridjev nenatuknička riječ
- pojašnjenja značenja preuzeta iz Mikaljina rječnika u tablici se zapisuju u oblim zagradama a u aparatu u navodnicima

⁶ Izvornik Mikaljina rječnika dostupan je u pretisku Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Zagreb 2011), ali i na portalu Internet Archive.

- u aparatu ispod tablica polunavodnicima se označava značenje riječi, citirana pojedinačna riječ iz Mikaljina rječnika piše se u kurzivu, a citirana rječnička jedinica ili njezin početni dio pišu se kao i u transkribiranom izdanju: lema masno, popratne istoznačnice i sličnoznačnice normalnim znakovima.

2.1. Korpus EVO iz Mikaljina *Blaga* induktivno je klasificiran u sedam podskupina poredanih od apstraktnijeg (sa širom primjenom) prema konkretnijem (s užom primjenom) vrijednosnom leksiku.

a) Najopćenitije EVO s konotacijom objektivnog vrednovanja; dominiraju pridjevi i prilozi bez pripadajuće apstraktne imenice i glagola; pozitivne i negativne oznake relativno su u ravnoteži, a njima se načelno može označavati živo i neživo.⁷ Masna vodoravna crta pri sredini tablice razdvaja temeljne pridjeve i priloge od „fakultativnih“ leksema ovog skupa.

⁷ S obzirom na to da Mikaljino *Blago* ne obiluje frazeološkim primjerima, dalje se uglavnom neće upućivati na aspekt razlikovanja živo/neživo u određenju pojedinih skupina vrijednosnih leksema.

Tablica 2.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
dobar	dobro	Ø ¹	/	loš ²	lošo	/	/
				zločest ³	zločesto	Ø ⁴	/
				glotni	glotno		
bolji	bolje	/	/	gori	gore	/	/
				zločestiji	Ø		
najbolji	najbolje	/	/	najgori	najgore		
vrstan	vrсно	vrsnost	/	nevrstan	Ø	Ø	/
vr(i)jedan	Ø	vr(i)jednost	Ø ⁵	nevr(i)jedan	nevr(i)jedno	Ø	Ø
Ø	Ø	Ø	valjati (vrijedan biti)	ničemurni	ničemu ⁶ (za ništa ne valjati)	Ø	ne valjati
pridobar	pridobro	Ø	/	Ø	Ø	Ø	/
izvršan	izvrсно	izvrsnost	/	neizvršan	Ø	neizvrsnost	/
	plemenito						
Ø	glavno	Ø	/	Ø	Ø	Ø	/
stožerni							
neprocje-njiv	Ø	Ø	/	Ø	Ø	Ø	/

¹ U imeničkom obliku samo u značenju 'blago', 'imanje'. ² U ARj za leksem *neloš* navodi se samo jedan primjer, i to iz 19. st. (M. Pavlinović). ³ Pridjev posjeduje i nespecificirano značenje *malus* – 'loš'. Isto se ne može sa sigurnošću potvrditi za leksički niz *opak* – *opako* – *opčina* – *opakovati* koji ostaje u značenjskom polju 'morala'. ⁴ Imenica *zločestvo* definira se pojmovima 'z(l)oba' te 'linost' i 'lotrostvo'. Ni ARj ne donosi primjere s isključivo vrijednosnim značenjem. ⁵ Glagol samo u značenju 'nauditi'. ⁶ U izdanju iz 2011. pogrešno transkribirano kao *ničemin*.

Ovoj skupini pripada i jedini niz označitelja 'osrednjosti' koji se izvan konteksta ne mogu jednoznačno odrediti ni kao pozitivno niti kao negativno konotirani.

Tablica 3.

Neutralno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
srednji, a, e (ruke)	srednje (ne najbolje)	srednost sridnost (kojom bude jedna stvar od sridnje ruke)	/

b) EVO sa značenjem čina vrednovanja, s glagolima u poziciji kanon-
 skog oblika i relativno brojnim imenicama te s prevlašću pozitivnih
 oznaka.

Tablica 4.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
pohvaljiv (dostojan hvale)	hvaljeno pohvalje- no	hvala fala hvaljen'je pohvaljen'je <i>pohvala</i> zahvaljen'je	hvaliti faliti pohvaliti zahvaliti (dati hvalu)	∅	∅	hulen'je pohulje- n'je	huliti pohuliti
				∅	pogrdno	pogrda	pogrditi
				∅	∅	∅	kuditi
slavan	slavno	slava	slaviti	∅	∅	∅	∅
prislavni	prislavno	/	/	/	/	/	/
naglasni (na glasu)	∅	/	/	/	/	/	/
∅	∅	proslavljen'je	proslaviti	/	/	/	/
∅	veličeno uzveličeno	veličen'je uzveličen'je <i>uzveličenost</i>	veličiti uzveličati				
∅	∅	uzvisen'je ¹	uzvisiti				
častan ²	∅ ³	časten'je	častiti počastiti	neča- stan	∅ ⁴	nečast	nečastiti
∅	∅	poštovan'je poštivan'je	štovati poštovati	∅	∅	nepošto- van'je	nepošto- vati
∅	∅	počitan'je pročatan'je	počitati				
∅	∅	∅ ⁵	ponositi se ⁶	∅	∅	∅	∅
∅	∅	∅ ⁷	dičiti se				

¹ Objašnjava se i riječju *oholast*. ² „časti dostojan“; ³ *časno*, pošteno; ⁴ *nečasno*, sramotno; ⁵ Imenica *ponos* ne javlja se u Mikalje, kao ni pridjev *ponosan*, dok je prilog *ponosno* nenatuknička riječ vezana uz oblik *ponosito* i značenje 'oholo'. ⁶ Osim 'dičiti se' može značiti i 'oholiti se'. ⁷ *dika*, čast, pošten'je

c) EVO s konotacijama subjektivnosti i emocionalnog odnosa prema objektu vrednovanja; ponovno s prevlašću pozitivnih oznaka.

Tablica 5.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
drag dragostiv	drago	dragost	/	nedrag	nedrago	∅	/
mio	milo	<i>milost</i>	milovati	nemio	nemilo	∅	∅
ljubežljiv ljubki ljubni	ljubežljivo ljubko ljubno	∅ ¹	ljubiti obljubiti	mrzljiv mrzak mrzeć	mrsko	mrzen'je mrzoća	mrziti zlobiti <i>zlohottiti</i>
ugodan	ugodno	<i>ugodnost</i>	ugoditi	neugodan	neugodno	<i>neugodnost</i>	∅
/	/	/	/	nenaviden ²	nenavidno	nenavidost	nenaviditi
pridrag	∅	/	/	/	/	/	/
primio	∅	prigrljen'je	prigriliti	/	/	/	/
∅	∅	∅	voliti (prija htjeti)	∅	∅	∅	∅
željan željivi poželiv	željno	želja	želiti poželiti	∅	∅	∅	∅
žudni požudan	<i>požudno</i>	žuđen'je požuda	žuditi požuditi				

¹ 'Ljubav' se ovdje razmatra kao zasebna vrednota, u drugoj skupini Mikaljina vrijednosnog leksika.

² Mikalja nema oblik *navidan* s istim značenjima kao i *nenavidan*: 'mrzak', 'onaj koji mrzi', 'zavidljiv' (usp. ARj).

d) EVO koje vrednuju isključivo odnos dvaju entiteta; pozitivne i negativne oznake su u ravnoteži, potonje isključivo kao negacije prvih.

Tablica 6.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
podoban	podobno	podobnost	∅	nepodoban	nepodobno <i>nespodobno</i> ¹	∅	∅
skladan skladni	skladno	skladnost	<i>skladati se</i>	neskladan	neskladno	nesklad	neskladati se
∅	pogodno	<i>pogojaj</i>	pogoditi	nepogodan	∅	nepogodan'je	nepogodati se
<i>prikladan</i>	<i>prikladno</i>	<i>prikladnost</i>	∅	neprikladan neprikladiv	neprikladno	∅	∅
<i>priličan</i>	<i>prilično</i>	∅	∅	nepriličan	neprilično	∅	∅
sličan	slično	sličnost	∅	∅	∅	∅	∅
∅ ²	∅	∅	pristojati se	nepristojan <i>nepristao</i>	nepristojno	∅	nepristojati se
zgodni	zgodno	<i>zgodnost</i>	∅ ³	nezgodan	nezgodno	nezgodnost	∅

¹ Nenatuknička riječ (uz lemu *neprikladno*) koja se ne navodi u Mikalja 2011a.

² **pristojan, a, o**, razložiti; **pristao, la, lo**, krasan, uljudan

³ **zgoditi**, smiriti u cilj

e) EVO kojima se izražava apstraktan koncept '(ne)korisnosti'; s prevlašću negativnih oznaka, ali s manjim udjelom negacijskih oblika.

Tablica 7.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
korisni <i>koristan</i>	korisno	korist	∅	nekoris- <i>stan</i>	nekoris- <i>sno</i>	∅	∅
haznovit	∅	∅	∅				
∅	uharno	har	∅				
∅	∅	∅	pruditi napruditi				
vr(i)jedan	∅	vr(i)jed- nost	∅ ¹	nevrije- <i>dan</i>	∅	∅	∅
∅	∅	∅	∅	škodan škodljiv	∅	škoda škoda	∅
				štetan	štetno	šteta <i>štetovan'je</i>	štetiti štetovati ištetiti
				udiv naudiv	∅	∅	uditi nauditi
				zledan	zledno	∅	zlediti ozlediti

¹ vr(i)jediti, nauditi

f) EVO kojima se procjenjuje količina nekog objekta vrednovanja; pozitivne i negativne oznake su u ravnoteži.

Tablica 8.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
obilan obilat	obilno obilato	obilatost obilnost	obilovati	poman- kiv ¹	∅	poman- kanje	poman- kati
/	zadosta	/	/	potriban	potribno	potriba	potribo- vati
∅	zadovolj- no (dosta)	∅ ²	∅ ³	∅	∅	∅	∅
/	/	∅	imati	/	/	∅	neimati

¹ Oblik *manjkav* ne javlja se u starih pisaca, v. ARj.

² **zadovoljnost**, ugodnost

³ **zadovoljiti**, ugoditi, pogoditi

g) EVO kojima se vrednuju procesi, djelomice i u srazu dvaju objekata vrednovanja; potvrđuje se očekivana izrazita dominacija glagola i imenica, uz prevlast pozitivnih oznaka.

Tablica 9.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
∅	∅	dobit <i>dobitak</i>	dobiti	gubljen izgubljen ¹	∅	gubitak gubljen'je izgubljen'je	gubiti izgubiti
∅	∅	napridovan'je napridak	napridovati	∅	∅	∅	∅
∅	∅	nadjačan'je	nadjačati	nadjačiv (što se može nadjačati)	∅	∅ ²	∅
_____	∅	nadvladan'je	nadvladati	_____	_____	_____	_____
∅	∅	pridobitje, <i>pridobivan'je</i>	pridobiti <i>pridobivati</i>	pridobitiv (koji se lako može dobiti)	_____	_____	_____
∅	∅	primagan'je	primagati primoci	_____	_____	_____	_____
∅	∅	obrvan'je	obrvati	_____	_____	_____	_____
∅	∅	∅	nadići nadhoditi	∅	∅	∅	∅

¹ Oba se pridjeva nalaze u Mikaljinu izvorniku i u popisu natuknica u izvornoj grafiji izdanja iz 2011, dok se u transkribiranom dijelu tog rječnika nalaze u sklopu natuknica *gubiti*, odnosno *izgubiti*.

² **poraz**, udorac; **poraziti**, udr(i)jeti (...) *porazen*, *udren*, *a*, *o*

Mikalja nema, kao ni njegovi nastavljači u ranom novovjekovlju, riječ za koncepte 'pozitivno(st)' i 'negativno(st)', a ne bilježi ih ni ARj. Blizak pojmu 'negativno(sti)' jest niz izraza „**nikan'je**, zatajan'je; **nikati**, govoriti da ne; **nikavac**, koji taji“. Koncept 'neutralnost' u obliku *neodređenost* pojavljuje se tek u Šulekovu rječniku, ali i Mikalja, kako je prikazano gore u trećoj tablici, ima taj pojam u obliku **srednost/sridnost** („kojom bude jedna stvar od sridnje ruke – *mediocrità* – *mediocritas*, tis“), u pridjevskom obliku **srednji, a, e**, „ruke, ali sridnji koji je u sr(i)jedi – *mez[z]ano*, *di mez[z]o* – *medius*,

a, m / *srednji, od sridnje vrste, ne najbolji – mez[z]ano. mediocre – mediocris, e; medius, a, m*“.

Što pokazuje analiza elementarnih vrijednosnih oznaka Mikaljina *Blaga*? Najprije uočavaju se „prazna mjesta“ koja se mogu smatrati autorovim propustima, primjerice u nepotpunim pridjevsko-priloškim parovima (\emptyset /*pogodno, nepogodan*/ \emptyset). No, takvih je mjesta razmjerno malo i uopće se može ustvrditi da je korpus EVO Mikaljina rječnika dostatan za aksiološku funkciju jezika te da pokriva bitne aspekte vrednovanja. Zapaža se izraženo leksičko bogatstvo u značenjskom polju ‘pohvale’ (b) i ‘pobjede’⁸ (g), emocionalnih vrijednosnih oznaka (c) te vrednovanje ‘(ne)sklada’ tj. odnosa dvaju entiteta (d). Pitanja je li na temelju Mikaljina rječnika induktivno dobivena sedmeročlana subklasifikacija EVO potpuna, tj. postoji li neko tim rječnikom neobuhvaćeno područje elementarnog vrijednosnog označivanja, ostavljam otvorenim za daljnja komparativna istraživanja ranonovovjekovnog vrijednosnog leksika.

2.2. Kako je napomenuto u uvodu ovog oglada, izdvajanje vrijednosnih oznaka nekog leksičkog korpusa koje se mogu supsumirati pod prepoznatljive kulturne vrijednosne koncepte (vrednote) nije posve egzaktna posao, osobito ako je riječ o povijesno starijim korpusima. Broj izdvojenih koncepata, njihovo imenovanje i oblikovanje skupa njima pripadajućih leksema rezultat su klasifikacijskog postupka koji ne može biti lišen subjektivnih kulturnih predodžbi i jezične intuicije. Iz Mikaljina *Blaga* izdvojio sam tako devet vrednota i jednu kompleksnu antivrednotu (*grijev*), imenovao ih prema temeljnom, semantički nadređenom leksemu te poredao prema broju pojmom obuhvaćenih leksema, uključujući i morfološke varijante (*praznoća/praznost*).⁹ U oblim zagrada odvojeni kosom crtom navode se i podatci o broju pozitivnih i negativnih oznaka pojedine vrednote, pri čemu se dublete refleksa jata (*grijev/grih*), određenog i neodređenog oblika pridjeva (*nepristao/nepristali*) te minimalne varijacije u tek jednom fonemu (*poniženo/podniženo*), osim u slučaju kad je riječ o priloškom prefiksu (*pa-metan/spametan*), računaju kao jedan leksem.

⁸ Taj rusizam i riječ modernih južnoslavenskih standardnih jezika ne pojavljuje se naravno kod Mikalje, kao ni oblik *slavodobitje*, za koji ARJ ne navodi potvrde starije od 18. stoljeća.

⁹ Poredak bi mogao slijediti i neki sadržajni kriterij, primjerice pretpostavljenu hijerarhiju vrijednosti u skladu s predodžbom o ranonovovjekovnoj kršćanskoj etici: Sveto > Istina > Razum > Pravda > Čovječnost > Čast > Junaštvo > Ljepota > Grijev.

a) 'Grijež' (9/82)

Tablica 10.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
∅	∅	∅	∅	∅ ¹	<i>grešno</i> ²	<i>grijež</i> <i>grih</i> <i>grjehota</i> <i>sagrješen'je</i>	<i>gr(i)ješiti</i> <i>sagr(i)ješiti</i>
<i>ponižen</i>	<i>poniženo</i> <i>podniže-</i> <i>no</i>	<i>ponižen-</i> <i>stvo</i> <i>podni-</i> <i>ženstvo</i>	<i>podni-</i> <i>žiti se</i>	<i>oho</i> <i>ohol</i>	<i>oholo</i> _____ <i>prioholo</i>	<i>oholi(j)a</i> <i>oholast</i> <i>uzoholjen'je</i>	<i>oholiti se</i> <i>uzoholiti</i> <i>se</i>
<i>humiljen</i>	<i>humilje-</i> <i>no</i> <i>umiljeno</i>	<i>humiljen-</i> <i>stvo</i> <i>umiljen-</i> <i>stvo</i>		_____ <i>uznosni</i>	_____ <i>uznosno</i>	_____ <i>uznosnost</i>	_____ <i>uznositi</i> <i>se</i>
				_____ <i>ponošan</i>	_____ <i>ponosito</i> <i>ponosno</i>	_____ <i>∅</i>	_____ <i>ponositi</i> <i>se</i>
∅	∅	∅	∅	<i>lakom</i> _____ <i>pohl'je-</i> <i>pan</i> _____ <i>skûp</i>	<i>lakomo</i> _____ <i>pohl'je-</i> <i>li(j)epno</i> _____ <i>skupo</i>	<i>lakomost</i> _____ <i>pohl'jepnost</i> <i>pohl'jepljen'je</i> _____ <i>skupoća</i>	∅
<i>vr(i)je-</i> <i>dan</i> ³	∅	<i>vr(i)jed-</i> <i>nost</i> ⁴	∅	_____ <i>l(i)jen</i> _____ <i>lotar</i> <i>uzlotren</i> _____ <i>trom</i>	_____ <i>lino</i> _____ <i>lotro</i> _____ <i>tromno</i>	_____ <i>linost</i> _____ <i>lotrostvo</i> _____ <i>tromnost</i>	<i>liniti se</i> <i>uzliniti se</i> _____ <i>lotriti se</i> <i>uzlotriti</i> <i>se</i> _____ <i>∅</i>
∅	∅	∅	∅	∅ ⁵	∅	<i>licimirnost</i> <i>licimirstvo</i>	∅

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
∅	∅	∅	∅	tašti prazni	tašte prazno	taština ispraznost praznoća praznost	∅
∅ ⁶	∅	∅	∅	srdit rasrđen rasrčen jadoviti ∅ gnjivni	srdito srdno rasrčeno jadovito razjiden gnjivno	srditost srčba rasrčba rasrčen'je jadovitost razjiden'je gnjiv gnjivnost	srditi se srčiti se rasrditi se jadoviti se razjiditi se razjidivati razgnjiviti se

¹ Postoje natuknice *grešnica* i *grešnik*.

² **hudo**, grešno

³ „dobar za učiniti štogod“

⁴ „il dobrota za učiniti štogod“

⁵ **licimir**, licimirac; za oblik *licemjeran* ARj navodi „samo u pisaca našega vremena“.

⁶ Opreka 'srditosti' su sastavnice vrednote 'čovječnost': 'milosrdje', 'smilovan'je', 'milost' i 'blagost/blagostivost' te njima pripadajući leksički nizovi.

b) 'Junaštvo' (40/30)

Tablica 11.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
junački	junački	junaštvo	∅	∅ ¹	∅	∅	∅
hrabren slobodan (bez straha)	hrabreno slobodno	hrabrenost <i>hrabrost</i>	∅	plah ² plašiv <i>strašiv</i>	plašivo strašivo	strah pripadani n'je	plašiti se strašiti se pripadati se bojati se
jaki snažan	jako snažno	jakost snažnost snaga	jačiti se usnažiti se	nejaki slab mlohav	<i>nejako</i> slabo ∅	nejakost slabost mlohavstvo omlohavost	∅ oslabiti mlohaviti omlohaviti
krepek krjepostan stanovit	krepek krjeposno stanovito	krepekost krepnost krepnost kripost, <i>krepečina</i> stanovitost	ukr(i)jepiti stanoviti ustanoviti	nekrepak nestanovit	nekrepko nestanovito	nekrepkost nestanovitost	∅
moguć moćan	moćno	moć	∅	∅ ³	∅ ⁴	∅ ⁵	obnemoci ćati
srčan	srčano	srčanost	/	∅	∅	∅	/
viteški	viteški	∅	/	∅	∅	∅	/

¹ Pojam 'kukavica' kao suprotnost 'junaku' ARj bilježi tek od 18. st.² **plaho**, brzo; **plahost**, brzoća³ **nemoćan**, bolestan⁴ **lošo**, nemoćno⁵ **macuka**, nemoć; **nezdravje**, nemoć

c) 'Razum' (32/10)

Tablica 12.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
razuman	razumno	razum	/	Ø ¹	Ø	Ø	/
pametan spametan	pametno spametno	pamet spamet- nost		Ø	bespa- metno	Ø	
mudar	mudro	mudrost		Ø	Ø	Ø	
razborit	razborito	razbor razbor- stvo		nerazbo- rit	nerazbo- rito	nerazbor nerazbor- nost	
svistan	svisno	svist sv(i)jest		nesvje- stan	nesvjes- tno	nesvjes- tnost	
Ø	Ø	um ³ umstvo		Ø	neumno	neumstvo <i>neum</i>	neumiti ⁴
				tup (tupe pameti) ⁵	Ø	tupost (od pameti)	Ø
Ø ⁶	znano	znan'je	znati	neznani	neznano	Ø	neznati
umjetev- ni	umjetev- no	umjetev- nos	umjeti	neumi- teveni	<i>neumite- ono</i>	Ø	neumiti
književan	književno	knjižen- stvo	/	neknjiže- van	Ø	Ø	/
naučan	Ø	Ø ⁷	Ø ⁸	Ø	Ø	Ø	Ø

¹ Za leksem *nerazuman* ARj nudi starije primjere od Mikalje.

² Oblik *uman* poznat od 13. st. (ARj).

³ **um**, razum, znan'je

⁴ **neumiti**, ne znati

⁵ *tupac*, budalast; oblik *glup* tek kod pisaca iz 18. st., nema ga u starijim rječnicima (ARj).

⁶ **znanac**, koji poznaje

⁷ **nauk**, naučen'je; **uvječban'je**, naučen'je

⁸ **naučiti**, vježbati

d) 'Ljepota' (30/11)

Tablica 13.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
l(i)jep lip l'jepahan	l(i)jepo	l'jepota	/	∅ ¹	∅ ²	∅	/
krasni	krasno	krasnost	krasiti ukrasiti	nekrasan	∅		
∅	∅	ures uresen'je	uresiti naresiti urešivati	neuresan	neuresno		
ubav hubav	∅	∅	/	∅	∅		
gizdav	gizdavo	gizda		negizdav	negizdavo		
uljudan	uljudno	uljudnost		∅	neuljudno ³		
pristao	pristalo	pristalost		nepristao nepristali ⁴	∅		
uzorit	uzorito	∅		∅	∅		
∅	uredno	urednost		∅	neuredno		
∅	∅	naprava		nenapravan nenapravljen	nenapravno		

¹ Oblik *ružan* u značenju 'grđ' imaju svi stariji rječnici, pa i Vrančićev, osim Mikalje.² **debelo**, nel(i)jepo³ **neuljudno**, grubo⁴ **grub**, nepristali

e) 'Sveto' (17/10)

Tablica 14.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
svet	sveto	∅	/	/	/	/	/
blažen	blaženo	blažen- stvo	/	/	/	/	/
∅	∅	blagosov <i>blagosov- ljen'je</i> posveće- n'je	blagoso- viti posvetiti	∅	∅	proklestvo <i>prokli- njan'je</i>	prokleti proklinja- ti
bogomil bogolju- ban	bogomilo bogoljub- no	bogomi- lost ∅	/	nebogo- mil	nebogo- milo	nebogomi- lost	/
viran, vjeran	virno vjerno	virnost	virovati vjerovati	<i>nevjeran</i> ¹	nevjerno	nevjernost nevjerova- nje	∅

¹ *nevjernik*, *nevjeran*

f) 'Čovječnost' (20/6)

Tablica 15.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
čovječan	čovječki	čovječan- stvo	/	∅	nečovječ- ki	nečo- vječtvo	/
dobrostitiv	dobrostiti- vo	dobrostiti- vost dobrota ¹					
blag	blago blagostivo	blagost blagosti- vost					

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
∅ ²	∅	dobročinstvo	∅	∅ ³	∅	zločinstvo zlodjelo	∅
milostiv	milostivo	milost ⁴	/	nemilostiv	∅	nemilost	∅
milosrdni	∅	milosrdje					
∅	∅	smilovan'je	smilovati se				

¹ „bontà – probitas, tis; bonitas; integritas; innocentia“; ² dobročinac, koji dobra čini; ³ zločinac, koji zlo čini; ⁴ milost, ljubav

g) 'Pravda' (14/7)

Tablica 16.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
zakonit	zakonito	zakon	∅	∅	bezakonito	bezakonje	/
pravedan prav	pravedno pravo	pravda praved- nost pravica	/	neprav neprave- dan	nepраво nepравed- no	nepравda	/
razložit	razložito	razlog					
nekriv	∅	∅					

h) 'Čast' (7/6)

Tablica 17.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
častan	časno	čast	/ ¹	nečastan	nečasno	nečast	/ ²
pošten	pošteno	pošten'je		nepošten	nepošte- no	nepošte- n'je	
∅	∅	dika ³					

¹ častiti, počitati; ² nečastiti, pogrditi; ³ dika, čast, poštenje

i) 'Istina' (3/6)

Tablica 18.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
istinit (što ne pomanjkaje)	istino ¹	istina ²	/	neistini ³	laživo	laž slagan'je	lagati slagati

¹ **istino**, pravo

² **istina**, pravica

³ Mikalja ima oblik *laživac*; za oblik *laživ* u ARJ navode se potvrde iz dubrovačke književnosti 16. i 17. st, ali Mikalja nema tu riječ.

Vrednota 'istine' u Mikaljinu se *Blagu* značenjski preklapa s konceptom 'pravde' pa je u tom malom skupu leksema broj negativno konotiranih oznaka dvostruko veći od pozitivnih, što je iznimka u skupovima VRE.

j) 'Prijateljstvo' (4/4)

Tablica 19.

Pozitivno				Negativno			
Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol	Pridjev	Prilog	Imenica	Glagol
∅ ¹	pri(j)a- teljski	pri(j)a- teljstvo	spri(j)atelj- iti se upri(j)atelj- iti se	∅ ²	nepri(j)a- teljski	nepri(j)a- teljstvo	snepri(j)ate- ljiti se unepri(j)ate- ljiti se

¹ **pri(j)atelj** – *amico*; **pri(j)ateljica** – *amica*

² **nepri(j)atelj**, nepri(j)aznik – *inimico*; **nepri(j)ateljica** – *inimica*

Naposljetku treba spomenuti i vrednotu 'ljubav' koja se u *Blagu*, uostalom kao i vrednota 'prijateljstvo', reprezentira malim brojem leksema i kompleksnom razradom u kojoj izostaje definicija na hrvatskom jeziku – sa sinonimima, sličnoznačnicama ili kratkim pojašnjenjem – a pojam se dalje razrađuje frazeološkim primjerima (*ostaviti ljubav*; *zavežaj*, *uza od ljubavi*; *stvar od ljubavi*; *učiniti ljubav*; *tkomu je drago činiti ljubav*; *biti u ljubavi gospodarevoj*) i podređenim pojmovima (*ljubav Božja*; *ljubav*, *dobročinstvo*). Skup leksema za vrednotu 'ljubav' još je manji nego za 'prijateljstvo', osim temeljne oznake tu su još samo imenice *ljubovnica*, definirana nenatukničnom sličnoznačnicom *ljubiteljica*, i *ljubovnik*, definiran tautološkim pojašnjenjem „koji ljubi“.

Ovdje izlučene VRE Mikaljina *Blaga*, osim ‘ljepote’, vezuju se isključivo uz živa bića, a osim ‘ljepote’ i nekih atributa ‘junaštva’ samo uz ljude.¹⁰ Po broju i raznolikosti leksema osobito se ističu vrednote ‘junaštvo’, ‘razum’ i ‘ljepota’.

2.3. I preostale vrijednosno konotirane riječi (VKR) Mikaljina *Blaga* bilo bi moguće izdvojiti iz korpusa i subklasificirati na sličan način kao i lekseme prvih dviju skupina, no to ovdje neće biti provedeno jednostavno zato jer bi taj posao uključivao znatno duže vrijeme istraživanja od onog koje je autoru stajalo na raspolaganju pa se stoga ovdje ograničavam tek na neka pojedinačna zapažanja i hipoteze.

Dosadašnje analitičko pregledavanje Mikaljina rječnika upućuje na nekoliko semantičkih polja s raznovrsnim vrijednosno konotiranim leksikom, što može biti argument za pretpostavku o kulturnoj važnosti tih koncepata. Ovdje će se to najprije ilustrirati vrijednosnim vokabularom vezanim za ‘govor’. Pripadajući leksemi neće se prikazati tablično nego u abecednom nizu s masno otisnutim glagolom kao kanonskim oblikom na prvom mjestu, njegovom definicijom na hrvatskom jeziku preuzetom iz Mikaljina rječnika te drugim leksičkim izvedenicama u zagradama, među kojima će se naći i imenice za vršitelja radnje (u oba roda ako su navedeni kao leme) koje se u tablicama za VRE nisu navodile, premda je primijećeno da mogu imati funkciju vrijednosnog atributa (usp. *dobročinac*, *licimir*, *zločinac*, *znanac*).

blazniti, laskati, milovati (blazno, blaznik, blaznica, blaznost, blaznen’je)

cakoliti, mnogo govoriti

cankati, tlapiti, vidi cakoliti (cankavo, cankavac, cankavica, cankan’je, *canka*)

fastati, ludo govoriti (fastavac, fastan’je)

gombati se, karati se (gomban’je)

hvaliti (se), pohvaliti (...) hvastati (hvala, hvalac, hvaliteljica)¹¹

¹⁰ Naravno, u književnom se tekstu i životinjama mogu pripisati ljudske osobine: „Ohol je još soko i plaho se vija, / leteći visoko ptičice kad zbija“ (Mavro Vetranović, „Pjesanca gospodi krstjanskoj“, s. 9–10).

¹¹ Leksemi u zagradama odnose se na značenje ‘hvaliti (drugoga)’.

hvastati, v. hvaliti se / vele govoriti (hvastavac, *hvastalo*, hvasta, hvastan'je)

lajati (lajalac, lajavica, lajan'je)

laskati, lojiti, mamiti (laskavo, laskavac, laskavica, laskan'je)

lojiti, blazniti, laskati (*lojeći*, *lojen'je*)

mrmljati, govoriti između zubi (mrmljavac, mrmljan'je)

mrmošiti, vidi mrmljati, govoriti između zubi (mrmošen'je)

namuzuviriti, potvorati (namuzuviren'je)

napankati, namuzuviriti (napankan'je)

narugati se, rugati se (narugan'je)

opanjhati, panjkati (opankavac, opankan'je)

opogovarati, prigovarati, koriti (*opogovaran'je*)

panjkati, muzuviriti (*pankavo*, panjkavac, panjkan'je)

polo(j)iti, blazniti, laskati, mamiti (polojno, polo(j)iteljac, polo(j)iteljica, polojen'je)

porugati se, špotati (porugač, porugan'je)

potvoriti (*potvorati*), muzuviriti (potvoritelj, potvoriteljica, *potvoren'je*)

prireći se, karati se (prirečen'je)

špotati se, rugati se (*špotljivo*, špotalac, špotan'je)

tlapiti, cankati, cakoliti (tlapiv, tlapno, *tlapivo*, tlapa, tlapac, *tlapavac*, tlapnica, tlapen'je)

Svi navedeni glagoli i njima pripadajući leksik sadržavaju negativne konotacije, što bi moglo navoditi na pretpostavku o govoru kao riskantnoj kulturnoj praksi u Mikaljino vrijeme. Osobito su brojne varijacije u značenjskom polju 'laskanja' (*blazniti*, *laskati*, *lojiti*, *polo(j)iti*), što bi se pak moglo tumačiti kao očekivani simptom komunikacije u hijerarhijski ustrojenu staleškom društvu, tj. starom režimu.

Na sličan se način možemo osvrnuti na vrijednosni leksik iz psihološke domene 'emocionalnosti' i 'ljudskih karaktera'.¹² U prikazu se zadržava abe-

¹² Tri ovdje izdvojena leksička niza nisu bila predmetom analize Darije Gabrić-Bagarić koja se u monografiji o Mikaljinu *Blagu* (2010) pozabavila znanstvenim i stručnim, jezikoslovnim,

cedni poredak, ali se dvjema kosim crtama razdvajaju pozitivne od negativnih oznaka, pri čemu se kanonski oblik izmjenjuje prema redosljedu: imenica (sam pojam), pridjev, imenska oznaka nositelja emocionalnog stanja, prilog, glagol. Definicija leme opet se preuzima iz Mikaljina *Blaga*, ako izostaje hrvatska donosi se talijanska (u kurzivu) te početak latinske; varijante lema navode se zajedno, druga u oblim zagradama i u kurzivu ako je nenatuknička riječ, a definicija se odnosi na prvu navedenu lemu. Na prvom se mjestu navode samo natukničke riječi (leme) a izostavljaju se i definicije leksema podređenih temeljnom pojmu pa stoga valja imati na umu da ukupan korpus leksema za izdvojena značenjska polja može biti nešto veći od ovdje prezentiranog.

arajdan’je, naslađen’je (arajdan, arajdati se)

naslađen’je, arajdan’je (nasladiti se)

rad, veseo (rado)

radost, uživan’je (radostan, radosno, radovati se)

uzradovan’je, veseljen’je (uzradovati)

uzuriti, uživati

uživan’je, arajdan’je, radost (uživati)

vesel’je (*veseljen’je*), radost (veseo, veselo, veseliti)

želja, požuda (željan, željiv, željno)

žuđen’je, požuda (žudni, žuditi)¹³

//

bida, žalost (bidan, bidno)

bis, mahnitost (bisan, bisniti)

bojati se, *temere* – timeo, us, ui...

književnoteorijskim i književnopovijesnim, religijskim i teološkim, glazbenim, medicinskim, pomorskim, kulinarskim rodbinskim i administrativno-pravnim nazivljem te fitonimima i zoonimima.

¹³ Posljednja dva pojma u nizu pozitivnih oznaka emocionalnih stanja proturječe postavci da EVO čine zatvoreni skup jer se isti leksemi pojavljuju i u tablici tog dijela Mikaljina vrijednosnog leksika, u skupini EVO „s konotacijama subjektivnosti i emocionalnog odnosa prema objektu vrednovanja“. No riječ je o dva različita značenjska aspekta tih pojmova: činu vrednovanja tj. odnosu prema objektu vrednovanja (EVO) i emocionalnom stanju vrednovatelja (VKR).

čemer, jid (čemeran)
draženje, razdražen'je (...) nevoljen'je (dražiti)
dresel'je, žalost (dreseli, dreselo)
gnjiv (gnjivnost), jadovitost (gnjivni, gnjivno)
hlipnost (hlipan'je), hlipan'je (hlepati)
izjiden'je (izjaden'je), izjaden'je, nasićen'je rasrčbe (izjiditi se)
jadan'je, žalost (jadan, jadovan, jadovno, jadatai)
jadovitost, rasrčen'je (jadoviti, jadovito, jadoviti se)
jaukan'je, tužba, plač (jaukavac, jaukati)
nevolja, pečalen'je (nevoljan, nevoljen, nevoljno¹⁴)
ožalostiti (ožalostiviti se), *adolorare* – *afficere aliquem dolore...*
posraman, stideć, sramežljiv (posramno, posramiti se)
predan'je, strah (prèdati)
pripadan'je, strah (pripadati se)
pristrašen'je, zastrašen'je, straha (pristrašiti)
rasrčba (rasrčen'je), gnjiv (rasrčen, rasrđen, rasrditi, rasrčiti)
razljutiti (razljutivati se), razdražiti
sramež, sram, stid (sramežljiv, sramežljivo, *sramno*, sramiti se)
srčba, gnjiv, srditost, rasrčba (srčiti se)
srditost, srčba (srdit, srdito, srdno, srditi se)
stid, sram (stideć, stidno, stiditi se)
strah (strašen'je, straha), straha, pripadan'je (*strašiv*, *strašivica*,¹⁵ *strašivo*, *strašiti*)
strahoća, malo srce
tuga (tugovan'je), žalost (tužan, tuživ,¹⁶ tužno, tugovati)
tužba (tužen'je), tužen'je (tužiti se)
uplašiti, pristrašiti
vaj, tuga, žalost
zagrustiti, rasrditi

¹⁴ **nevoljiti**, napastovati

¹⁵ Leksem se odnosi na sva tri roda: **strašivica**, plašiv, strašiv, a, o

¹⁶ **tugljiv**, dosadiv, a, o

zatrašen'je, pristrašen'je (zatrašiti)

zlota, tuga, zla volja, žalost (zlotan, zlotno)

žalost, *afflictione* – *afflictio*, is; *aerumna*, ae... (žalostan, žalosno, žaliti, žalostiti se)

Popis pokazuje kako Mikaljino *Blago* sadržava znatno veći broj negativnih oznaka u polju 'emocionalnosti', premda ne i veći broj značenjskih sastavnica u koje se može razvrstati ukupan leksik istog predznaka ('uživanje', 'radost', 'želja' vs. 'žalost', 'strah', 'srditost'). Primjećuje se i razmjerno malen broj imenskih oznaka nositelja emocionalnog stanja (samo *jaukavac* i *strašivica*).

Slijedi popis leksema u polju 'ljudski karakter':

brinutje, briga, skrb (brižan)

hrabrenost, jakost (hrabren, hrabreno)

humiljenstvo, *humilità* – *humilitas*, tis... (humiljen, humiljeno)

krotkost, tihost, krotčina (krotak, krotko)

podniženstvo (**poniženstvo**), humiljenstvo (*ponižen*, podniženo, poniženo, ponižiti, podnižiti se)

tihoća,¹⁷ krotkost (tih, tiho)

//

bezočanstvo, *sfaccjatagine* – *impudentia*, ae; *immodestia*, ae... (bezočan, bezočno)

bitanga, skitač

bludnost, *luxuria*, *concupiscenza* – *incontinentia*, ae... (bludan, bludnik, bludno, bluditi)

čalovan'je, privaren'je (čalovnik, čalovno, čalovati)

haramzastvo, himba (haramzada)

himba, varka (*himben*, himbenik, *himbenica*, himbeno)

hinac, koji zaslipivši oči ljudima vara (hiniti)

kurvarstvo, *bagascjamento* – *pellicatus*, us; *concupinatus*, us (kurva, kurvar)

¹⁷ tihost, linost

lakomost, skupoća (lakom, *lakomac*, lakomo)
ležak, linac
licimirnost (*licimirstvo*), licimirstvo (licimir, *licimirac*)
linost, lotrostvo (*lin*, linac, lino, liniti se)
lotrostvo, linost (lotar, lotro, lotriti se)
lupeština, krađa (lupeški, lupež, lupežica, lupeščić, *lupežić*,
lupežiti)
nenavidost, *odio*, *maleuolenza* – odium, ii... (nenaviđen, nena-
vidnik, nenavidno, nenaviditi)
nesram, bezočanstvo (nesraman, nesramno)
oholast (**oholi(j)a**), oholi(j)a (oho, *ohol*, oholo, oholiti se)
okrutni, a, o, od tirana (okrutnik)
podhibnost (*podhimbenost*), himba (podhiban, podhibno)
pohl'jepost (**pohl'jepljen'je**), požuda, lakomost (*pohl'jepan*,
pohl'jepnik, pohli(j)epno, pohli(j)epiti)
rasapnik, koji prosiplje blago
tihost, linost
uznosnost, oholast (uznosni, uznosno, uznositi se)
uzoholjen'je, vidi uznosnost (uzoholiti se)
vuhvost, podhimbenost (vuhva,¹⁸ vuhveći, vuhviti)
zavidost, nenavidost (zavidnik, zavidno, zaviditi)

I u vrijednosnom leksiku Mikaljina *Blaga* vezanom uz 'ljudski karakter' izrazito prevladavaju negativne oznake, no ovdje je, u semantičkom smislu očekivano, daleko veći broj imenskih oznaka nositelja karakterne osobine (*bludnik*, *čarovnik*, *haramzada*, *himbenik*, *hinac*, *kurva(r)*, *ležak*, *licimir*, *linac*, *lotar*, *lupež*, *okrutnik*, *vuhva*, *zavidnik*). Ne iznenađuje naravno ni preklapanje skupova VRE i VKR (*hrabrenost*, *lakomost*, *licimirnost*, *linost*, *nenavidost*, *oholast*) jer ljudski su karakteri važan parametar u oblikovanju kulturnih vrijednosti.

Aksiološki su zanimljive i potencijalne vrijednosne ambivalencije u ta dva semantička polja: s kognitivnog aspekta *naslađen'je* je pozitivno emoci-

¹⁸ **vuhva**, himbenik, hinac

onalno stanje, ali kolokacija *naslađen'je puteno* iz Mikaljina *Blaga*, na pozadini pretpostavljenog konteksta ranonovovjekovnog kršćanskog morala, upućuje na negativnu konotiranost. Isto, samo u obrnutom smjeru, vrijedi za *sramež* – u kognitivnom smislu negativno emocionalno stanje može u Mikaljinu vremenu, primjerice u vezivanju uz žene, imati status poželjne osobine. Karakterna osobina *po(d)niženstvo* kao svojevrsna suprotnost grijehu 'oholosti' ovdje je svrstana u skupinu pozitivnih oznaka, premda naravno u određenim kontekstima, osobito u stoljećima poslije Mikaljina vremena, može zadobiti i negativan vrijednosni predznak.

Za sam kraj analize može se istaknuti još jedna semantičko-aksiološki zanimljiva pojava, uočljiva već na razini rječničkog leksika. Riječ je o poznatoj ambivalenciji pridjeva 'vrli' u ranonovovjekovnim tekstovima, od pozitivnih konotacija u značenjskom polju 'junaštva' do negativnih u polju 'okrutnosti'. Na to upućuju pojave tog pojma u različitim vrstama riječi, u položaju leme i definicije, koje ovdje navodim prema redoslijedu pojavljivajuća u Mikaljinu *Blagu*:

vrli, žestoki, nemili

vrlič, malo žestoki

vrlo, žestoko, nemilo

vrlost, jakost

žestok, vrli, a, o

žestokost, vrlost

3. Ova aksiološka analiza rječnika *Blago jezika slovinskoga* Jakova Mikalje provedena je na tradicionalan način, bez upotrebe digitaliziranog teksta i suvremenih alata za njegovu obradu pa ne može pretendirati na potpunu preciznost. Intuitivni uvid o relativno velikom vrijednosnom potencijalu Mikaljina rječnika trebalo bi tek potvrditi u daljnjim usporedbama s drugim ranonovovjekovnim rječnicima, prvenstveno Belostenčevim, te s važnijom književnom građom Mikaljina vremena. Taj se uvid ovdje temelji na relativno dobroj zastupljenosti vrijednosnog leksika za raznovrsne aspekte elementarnog vrednovanja, vrednovanja koje je oslobođeno ostalih značenjskih konotacija, zatim na bogatom leksiku za označavanje pretpostavljenih vrednota i antivrednota Mikaljine epohe te naposljetku na relativno brojnom i raznovrsnom leksiku za označavanje vrijednosno opterećenih značenjskih polja poput 'govora', 'emocionalnosti' i ljudskih karaktera'. Sustavni tablični

prikazi elementarnog vrijednosnog leksika i leksika za označavanje vrednota pokazali su i neke propuste u vokabularu *Blaga*, no uglavnom je riječ o nepotpunim leksemskim nizovima pojmova koji se kompenziraju drugim sličnoznačnicama ili o asimetriji pozitivnih i negativnih oznaka. Potonja pojava, kao i brojnost i raznovrsnost leksika u nekim vrijednosno obojenim značenjskim poljima dopušta i oprezne zaključke o Mikaljinu rječniku kao ogledalu kulture svog vremena i prostora. Tako se u skupu vrijednosnog leksika za oznaku kulturnih vrednota uočila naglašena brojnost i raznovrsnost riječi za označavanje ‘junaštva’, ‘ljepote’ i ‘razuma’. Prve dvije vrednote ujedno su i važne teme književnosti Mikaljina vremena pa njihova istaknutost u rječniku ne iznenađuje, dok bi potonja mogla djelovati iznenađujuće s obzirom na to da je riječ o predprosvjeteljskoj, posttridentskoj epohi. No ne treba smetnuti s uma da upravo razum kao Božji dar čovjeku da razlikuje dobro od zla igra središnju ulogu u aksiološkoj semantici kršćanskih ranonovovjekovnih tekstova. U korpusu vrijednosnog leksika koji se može podvesti pod neke kategorije (teme) koje nemaju status kulturnih vrijednosti uočena je brojnost negativno konotiranih riječi za označavanje zloupotrebe govora, osobito za jezičnu praksu ‘laskanja’. Prevlad negativno konotiranog leksika u značenjskim poljima ‘emocionalnosti’ i ‘ljudskih karaktera’ korespondira pak s modernom predodžbom o ‘strahu’ i ‘krivnji’ kao nekima od esencijalnih atributa posttridentskog vremena. Ovakve širokopotezne pretpostavke valjalo bi naravno dalje preispitivati novim, dubljim analizama Mikaljina *Blaga* i relevantnog komparativnog materijala.

Literatura

- ARj *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880–1976) Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Bartmiński, Jerzy (2009) *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, Equinox, London, Oakville, CT.
- Gabrić-Bagarić, Darija (2010) *Na ishodištu hrvatske leksikografije: trojezični rječnik Blago jezika slovinskog Jakova Mikalje (1649./1651.)*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Hartman, Robert S. (2011) *The structure of value: foundations of scientific axiology*, Wipf & Stock Pub, Eugene (Oregon).
- Krzyszowski, Tomasz P. (1997) *Angels and devils in hell: elements of axiology in semantics*, Energeia, Warszawa.

- Mikalja, Jakov (2011a) *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): transkripcija i leksikografska interpretacija*, prir. Darija Gabrić-Bagarić i dr., Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Mikalja, Jakov (2011b) *Blago jezika slovinskoga illi Slovník u komu izgovarajuse rjeci slovinske latinski i diacki = Thesaurus linguae Illyricae sive Dictionarium Illyricum in quo verba Illyrica Italice et Latine redduntur*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb. [Pretisak]
- Osgood, Charles E., George J. Suci, Percy H. Tannenbaum (1957) *The Measurement of Meaning*, University of Illinois Press, Urbana, Chicago.
- Partington, Alan (2015) „Evaluative Prosody“, *Corpus Pragmatics: A Handbook*, ur. Karin Aijmer i Christoph Rühlemann, Cambridge University Press, 279–303.
- Peti Stantić, Anita, Mirjana Tonković, Mateusz-Milan Stanojević, Jelena Tušek (2025) „Hrvatska valencijska baza“, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. <https://doi.org/10.17234/megah.2025.hvb> posjet 3. prosinca 2025.
- Stanojević, Mateusz-Milan; Šarić, Ljiljana (2025) *Evaluative Discourse Metaphor in Online Communities*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins.

SUMMARY

Davor Dukić

ON THE VALUE POTENTIAL OF VOCABULARY: THE EXAMPLE OF THE DICTIONARY *BLAGO JEZIKA SLOVINSKOGA* (*THE TREASURE OF THE SLAVIC LANGUAGE*, 1649/1651) BY JAKOV MIKALJA

The Croatian-Italian-Latin dictionary *Blago jezika slovinskoga* (*The Treasure of the Slavic Language*, Loreto-Ancona 1649/1651), compiled by the Jesuit linguist Jakov Mikalja (1601–1654), is the oldest dictionary with Croatian as the source language. This article analyses the value vocabulary of the dictionary, classifying it according to axiological criteria into three main groups: elementary value labels (which have no meaning other than value), cultural (intersubjective) values, and other value labels. Each group is further divided into several subgroups. The analysis shows that the value potential of Mikalja's dictionary is relatively large, despite some shortcomings, mainly incomplete sequences of value labels with the same word root. Based on data from the semantic-axiological analysis, some cautious conclusions can be drawn about Mikalja's dictionary as a reflection of the culture of the time and place in which it was created and for which it was intended. Within the vocabulary denoting cultural values, there is a large number and variety of words from the semantic fields of 'heroism,' 'beauty,' and 'reason.' The first two values are important themes in the literature of Mikalja's time, while the third can be linked to the Christian-theological view of reason as God's gift to humanity to distinguish good from evil. In the third group of Mikalja's value vocabulary (other value labels), a relatively large number of negatively connoted words are observed for denoting the misuse of speech, especially the linguistic practice of 'flattery,' as well as a predominance of negatively connoted lexicon in the semantic fields of 'emotionality' and 'human character.' This, in turn, can be linked to the modern notions of 'fear' and 'guilt' as some of the essential attributes of the post-Tridentine era in the Christian West.

Keywords: *text axiology; value vocabulary; evaluative concept (value);
Jakov Mikalja*